

Ярослав ПЕЛІКАН

ПОШИРЕННЯ ЗНАНЬ ЧЕРЕЗ ВИДАВНИЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Коли Джон Генрі Ньюмен, у своєму вступному визначенні університету, проголосив, «що його завдання полягає ... у *поширенні знань*» (I рг.), під поширенням знань, на відміну від дослідницького їх поглиблення, він мав на увазі, головним чином, викладання; про «поширення» через друк у його визначенні експліцитно не йшлося. Втім, такий плідний автор і такий бездоганний стиліст, яким був Ньюмен, не міг не враховувати можливості того, що університет публікуватиме результати своєї роботи, – і він справді очікував цього. Цю можливість було сформульовано 1854 р. в його лекції під назвою «Католицька література і англійська мова», де Ньюмен, оповідаючи про «ознаки того, що в нашій [англійській римо-католицькій] спільноті наявні здібні вчені», одразу додає: «Якщо ж вони в нас є, вони неодмінно писатимуть, і пропорційно до зростання їхньої кількості, зростатиме шанс, що з наших аудиторій та бібліотек виходитимуть першокласні книжки, глибокі та оригінальні» (II, iii.2.3). Що ж до очікування, то воно висловлене в його власноручній позначці на берегах «Правил та приписів для Католицького Університету» 1856 р.: «Професорам книжки писати!» Цю форму поширення знання, цей невід’ємний вимір «університетської справи» (I, vii. I), одним із піонерів видавничої діяльності університетів у Сполучених Штатах було названо «справжнім пробудженням цілого Університету в сенсі його здатності розповсюджувати знання, поширювати світло та істину далеко поза його стінами». Її можна оцінювати у трьох взаємопов’язаних, проте окремих аспектах: покликання університетських професорів публікувати результати своїх наукових досліджень; прищеплення студентам не лише дослідницьких вмінь, а й навичок письма та оформлення наукових публікацій; та місії університету як наукового видавничого осередку.

На основі мого більш раннього каталогу «Верховний ум та його чесноти» (у назві якого я поєднав вислови Ньюмена та «Нікомахової етики» Аристотеля), можна, оскільки ці чесноти стосуються впорядкування університетського життя, також описати деякі з інтелектуальних чеснот, що виражаються специфічно у покликанні вченого поширювати знання через наукові публікації. Багато з них вже було перераховано по пунктах Натаном М. П'юзі. «Стандарт ученого, – пише він, – зрілого вченого, який ... став також і зрілою особистістю, досі вражає нас». П'юзів перелік включав: «терпіння, чесність, старанність, відчуття “стандарту”, смирення, бачення чогось вищого від мішури та дріб'язку». Ведучи мову про «інтелектуальні чесноти», ми інколи схильні звертатися до наявних визначень, як-от до концепту інтелектуальних чеснот, відомого з класичної античності та пізніше розробленого в середньовічній думці – розрізнення між активним та споглядальним життям. Ближче до кінця «Нікомахової етики» Аристотель припускає, що «діяльність, яка складає довершене щастя, є споглядальною».¹ Тож, коли Філософія завітала за темничні ґрати до Боеція, на її шатах він побачив «внизу грецьку літеру Π, вгорі ж грецьку літеру Θ», що позначали «*philosophia praktikē*, філософію активного життя», та «*philosophia thēorētikē*, філософію споглядального життя». Хоча Боецій був Римським консулом і відігравав помітну роль у громадському житті латинського Заходу протягом VI ст., його первинним покликанням було покликання вченого, можливо, найвизначнішого для свого часу, тож це покликання, разом із екзистенційною ситуацією ув'язненого, зумовлювало його потребу у «філософії споглядального життя». Це означало, що людина має обирати: бути Александром Великим, який підкорив цілий світ, чи бути його вчителем Аристотелем, який зрозумів світ; згідно з Плутархом, Александр написав Аристотелеві: «Я хотів би перевершувати інших радше не могутністю, а знаннями про високе». Або інакше: людина має обирати між Мартою, яка «клопоталась усякою прислугою», та її сестрою, Марією, яка «вибрала кращу частку» (Лк.10:38–42), надавши перевагу спогляданню істини. Або ж, звертаючись до зовсім іншого джерела, людина має обирати між «інтерпретуванням світу» та «змінюванням його».

З вуст його захисників, покликання вченого інколи звучить подібно до покликання одного зі споглядальних орденів

середньовічного чернецтва. Так, пояснення Ньюменом його тези, що «знання є саме для себе метою», можна, за його власним визнанням, «підсумувати кількома виразними словами великого Філософа», тобто Аристотеля (I.v.4). Далі він цитує з «Риторики» один з основних висновків, що впливають із розрізнення між активним та споглядальним життям. І в церкві, і в університеті завжди було і досі є місце для людей споглядального складу; і якщо вже про це зайшла мова, дехто з моїх найкращих друзів і в церкві, і в університеті саме такі. Та все ж, в якості ключової метафори покликання вченого, суто споглядальне життя не зовсім придатне. Радше в якості опису чесноти вченого я взяв би девіз Домініканського ордену, Ордену проповідників (до лав якого входили такі видатні вчені, як Альберт Великий і Фома Аквінський, а згодом іще багато інших): «Contemplata aliis tradere», тобто: «передавати іншим плід чийогось споглядання». Вживаючи формулу Фоми Аквінського: «Наскільки краще просвіщати, ніж просто сяяти, настільки краще передавати іншим плоди споглядання, ніж просто споглядати». При цьому слід пам'ятати, що, як зазначив один із його біографів, теж домініканець, «під “спогляданням” він розумів не лише споглядання, нав'язне молитвою, а й споглядання, набуте у дослідженні». У священному покликанні вченого, як і в священному покликанні домініканського ченця, «contemplata aliis tradere», готовність не лише до споглядання, а й до спілкування, або, словами Ньюмена, до «поширення знання», також належить до каталогу чеснот «верховного ума».

Ця готовність «contemplata aliis tradere» розповсюджується водночас у кількох напрямках. Вона включає, звісно, імператив викладання результатів дослідження студентам. Ньюмен вважає, що «відкривати і викладати – це різні функції; це також і різні дари, які не часто поєднуються в одній особі», а отже, «в того, хто проводить день, роздаючи свої наявні знання всім бажаним, навряд чи лишаються дозвілля та енергія на здобуття нових знань» (I pr.). Але, схоже, що в теорії він прогледів те, що не прогледів на практиці: що одна з найбільш захоплюючих форм викладання, – зокрема, викладання студентам, – це не виклад якогось “наявного знання” інших учених, а повідомлення про власні результати в самому процесі їхнього “відкриття”. Але «contemplata aliis tradere» передбачає, можливо, понад усе, обов'язок розділяти результати власного дослідження з колегами по дисципліні.

«Публікуй або згинь!» – це не довільний припис, винайдений науковим істеблшментом, аби не пускати вискочнів на університетські кафедри, чи, можливо, університетськими видавництвами, аби лишалися при справі, – як нерідко пояснюють студентські газети, коли улюбленому викладачеві не подовжено контракт через нестачу наукових публікацій. «Публікуй або згинь!» – це фундаментальний психологічний, ба й психофізіологічний, імператив, укорінений у самому метаболізмі науки як священного покликання. Адже дослідження лише тоді може бути чесним, коли воно є відкритим до критики та корегування інших науковців, коли воно запрошує – чи викликає їх – відповісти на його результати, якщо вони здатні або просунути ці результати вперед, якщо це можливо, або спростувати їх шляхом більш ретельного чи більш творчого дослідження. Лише поширення знань через певну форму наукового видання уможливлює цей процес.

Університетським науковцям варто, втім, приділити більше уваги, ніж вони традиційно приділяли, таким висновкам з цього покликання, як обов'язок самим братись до поширення результатів свого дослідження в широких колах, а не залишати це завдання авторам підручників, журнальних статей та інших популяризаторських праць. Вони можуть, звісно, поділяти досить зверхнє Ньюменівське ставлення до «рецензій, журналів, газет та іншої злободенної літератури, яка, за всієї її користі та необхідності, не є інструментом інтелектуальної освіти» (II, ix.7). Але якщо вони ставляться до всього цього подібним чином, вони не мають права нарікати на якість робіт, що заповнюють утворений ними вакуум; адже, як сказав один визначний сучасний палеонтолог: «Чому не може бути жанру наукових книг, придатних рівною мірою і для фахівців, і для зацікавлених профанів?» Як одного разу висловився Джордж Пармлі Дей, «Якщо наші університетські видавництва просто публікують пристойні праці, які не знаходять достатньо читачів, вони вочевидь не виконують своє завдання». Це завдання він висловив у формулі: «Сам університет не лише може, а й повинен, через активно заохочувані та підтримувані ним публікації, прислужитися цілому світові, а не лише світові вченості та вченої письменності». Прикро-бо бачити, наскільки багато наукових книжок досі пишуть більше з огляду на рецензента, ніж з огляду

на читача. Адже через економічні реалії як академічної освіти, так і наукового видавництва, стає дедалі складніше видавати традиційну наукову монографію (що досі надто часто звучить як евфемізм злегка переглянutoї дисертації), не перевищуючи її ціну на ринку; а цей ринок і без того звужується, мірою того, як на зміну – вже з часів Другої світової війни – приходять альтернативні методи поширення таких знань, насамперед через мікрофільми. Отже, науковцям доводиться навчатися «*contemplata aliis tradere*» за межі зачарованого кола інших професорів. Якщо ж науковцям необхідно виконувати цей видавничий обов'язок, їм варто приділяти більше уваги, ніж тепер, питанню, як нам публікуватися, аби не загинути.

Дозвольте мені, на хвилику переходячи до автобіографічної модальності, сформулювати мій «категоричний припис»,² якого я дослухався протягом п'яти томів (і двох десятиліть) створення «Християнської традиції»: ідентифікувати кожне власне ім'я, крім Імені Ісуса Христа, і визначати кожний термін, якого немає в «Академічному словнику» Вебстера.³ В певний момент я думав підготувати глосарій технічних термінів, яких в історії християнського догматичного богослов'я, зрозуміло, чимало, але згодом я відмовився від цієї ідеї (хоч я вжив її в іншому місці). Натомість, я заходився забезпечувати такі пояснення (хоча б у тому обсязі, який необхідний у конкретному контексті) в самому тексті – чи то через логічну дефініцію, чи то через загальний опис, чи то через розумний вжиток перехресних посилань, чи то через індекс (чи то через усе це разом). Проблема, чи слід пояснювати, знайома багатьом читачам, які раніше, мабуть, не замислювалися над подібними питаннями, завдяки портрету Убертіно Казальського – того загадкового і складного мислителя XIVст. – в «Імені Троянди» Умберто Еко. І, як я переконався, не легше мати справу з розмаїтими доктринами Середньовіччя і Реформації щодо реальної присутності (чи реальної відсутності) Христа в Євхаристії, чи з троїчним догматом. Але я відкрив для себе, що цей категоричний припис постійно вимагав від мене пояснення речей, які здавалися мені очевидними, а насправді очевидними зовсім не були. Мій досвід був аналогічний тому тягареві, що ліг на плечі багатьох учених-емігрантів, що приїхали до Сполучених Штатів і були змушені вивчати англійську. З часом для університетських

учених у світовому контексті такі проблеми стають тільки гострішими.

Втім, за вимогою інтелектуальної ясності, що постає при написанні книги передусім для читачів, ніж для рецензентів, стоїть щира мета написати про це, і написати як слід. Занадто часто наукове дослідження, виконане сумлінно і старанно, ба навіть творчо, втрачає в дієвості через те, що науковцеві бракує часу і насаги, – або, може, здібності й зацікавленості, – щоб викласти результати своєї праці ясно і влучно, тож він чекає, що результати говоритимуть самі за себе. Здається, саме час глибокодумним людям, насамперед науковцям, повернути почесне місце серед мовних навичок риториці, включно із риторичною навичкою опоряджувати високу науку мовними шатами почуття і смаку. Згадуються наведені вище слова Ньюмена: «Думка і слово невіддільні одне від одного. Предмет і вираз – частини єдиного цілого: стиль – це мислення в мові» (II.ii.4). Але якщо університет має зробити свій внесок у цю зміну, ми маємо по-іншому навчати студентів досліджувати, писати й публікуватися. На жаль, небагато зі студентських та аспірантських письмових робіт засвідчують, що вони пройшли цей останній ступінь перевірки, – з точки зору сили їхнього викладу; небагато хто і з їхніх викладачів залишають свої найкращі оцінки лише для робіт, які заслуговують на них не лише своїм науковим змістом, а й своєю риторичною формою. Це з новою гостротою піднімає проблему університетської науки, позаяк ця проблема відтепер фокусується на підготовці вчених як письменників, а також на ролі наукового керівника. Найкращі з опублікованих робіт щодо цієї ролі зосереджувалися на природничих науках, де зв'язок між дослідженням керівника і дослідженням студента особливо вирішальний – з огляду на ситуацію навчання в лабораторії, а також з огляду на спосіб фінансування таких проектів. Але ці студії з історії науки дотичні й до інших дисциплін, і вони свідчать про плідність осмислення цієї ролі керівника через розмаїті метафори, вжиті для її опису.

Порівнюючи двох визначних німецьких хіміків, Емілія Фішера та Франца Гофмайстера, Джозеф С. Фратон зауважив: «Читаючи дисертації аспірантів Фішера, складно не здивуватися їх обмеженості та відносно скромному внеску в хімію». Він продовжує «роздумами над питанням, чи слід при описі наукової дисципліни надавати перевагу проблемам, які вона

розв'язує, чи методам, яких вона вживає для їхнього вирішення». На основі «дослідження їх дослідницьких груп», він висноує, що «вибіркові генеалогічні таблиці проливають мало світла на співвідношення слави керівника групи та подальшого визнання його наукових нащадків». Що недвозначно припускає компаративне дослідження Фратона, це факт, що нерідко простежується генеалогія від *Doktorvater* (чи *Doktorgrossvater*) до кандидатів та докторів, які вчаться писати в його чи її лабораторії або на семінарі, але часто це генеалогія не *довершеності*, а лише методу – чи, за виразом Фратона, «наукового стилю».

Адже феномен, який зазвичай називають, особливо в сучасних полеміках в літературі, «культу теорії», перебуває в контрапункті до тиранії методу (яку, здається, тепер обов'язково називати «методологією») у генеалогічній трансляції науки та її поширенні. Тож ніхто сьогодні не наважується так безцеремонно позбутися цього питання, як нерідко робив один визначний учений XIX ст., кажучи: «Метод – це здоровий глузд!» Одним із важливих завдань керівника в якості *Doktorvater*, відтак, є визначення та відмежування методу як у проведенні дослідження, так і в публікації його результатів. Науковці в галузі гуманітарній, що звертаються до праць своїх колег – політологів чи соціологів, а останнім часом навіть істориків, – нерідко із жахом відкривають, що через велику роль не лише кількісних методів, а й «модельовання» багато які з подібних робіт стають дедалі більш неприступними для них. Глибше дослідження таких змін, хоч би яким був їхній напрям, у багатьох випадках визначило би, що їхнім джерелом є той чи інший *Doktorvater*, чий відбір та підготовка аспірантів та докторантів диктували процедури наукового дослідження та фіксували перспективи наукового письма, вводячи нові стандарти (а також часто нові метафори чи «парадигми») в саму дисципліну та в її наукову літературу. Інтригує простеження шляхів, якими ці стандарти та метафори інколи переносилися з інших дисциплін, з лона яких виходив сам *Doktorvater*. Приміром, Ірвінг Фішер, один із найбільш впливових економістів XX ст., прийшов в економіку, захистивши дисертацію з математики, і саме він ввів в економічну теорію концепт з математичної фізики, «врівноваженість», разом із методами, які його послідовники вважали придатними для дослідження його. Чи мав, чи не мав рації

Томас Карлайл, називаючи це «похмурою наукою», така економіка могла претендувати на звання справжньої науки.

Навпаки, такої метафори як *Doktormutter*, чи принаймні *Doktortochter*, не існує. Натомість сократова метафора «повитухи» одразу спадає на думку при рефлексіях над функцією керівника у процесі з'яви на світ науковця, що публікується. Згадуючи, що його мати була повитухою, Сократ припустив, що цю функцію виконують жінки, які колись народили власну дитину, але тепер вже вийшли з дітородного віку; позаяк Артеміда, богиня дітородіння, «не дозволила повивати тим, хто не народжував, адже людській природі важко оволодіти мистецтвом, в якому вона не має досвіду». В його ж мистецтві, за словами Сократа, «майже все так, як у них, – відмінність бодай лише в тому, що я повиваю в чоловіків, а не в жінок, і приймаю пологи душі, а не плоти». «Найвеличніше ж у нашому мистецтві – те, що ми здатні в різні способи дізнаватися, чи народжує розум юнака мару і лжу, чи щось життєздатне та істинне». Аби практикувати це мистецтво, він мав стати «неплідним»: «Я все розпитую інших, – каже він, парафразуючи розповсюджену критику його методу, – а сам жодних відповідей не даю». Серен К'єркегор, який захистив дисертацію з поняття іронії в Сократа, перетворив цю маєвтичну метафору на пункт своєї атаки на Гегеля та гегельянців. За К'єркегором, усе викладання і вся серйозна філософська література мають бути «непрямими».

Вжита щодо наукового керівника дисертаційної роботи, сократова метафора повитухи виявляє розмаїття можливих імплікацій. Сюди, очевидно, не входить абсолютне наполягання на сократичній вимозі, щоб керівник, як повитуха, був «неплідним», вийшовши з віку (чи етапу) продуктивного дослідження та публікування. Але сюди входить таки засновок, що плодючим та, висловлюючись мовою Сократа, вагітним думкою, має бути студент. Щодо величезного впливу такої університетської «повитухи», як німецький хімік Адольф фон Байер, Джозеф Фратон зауважує: «З декількома винятками... до 1914 року всі головні німецькі університети мали в той чи інший період професорів з хімії, що вийшли з дослідницької школи Байера». Водночас Фратон простежує, що «Байер виявляв значно більшу шляхетність, ніж інші провідні німецькі професори з хімії, дозволяючи своїм аспірантам та співробітникам з науковим

ступенем публікувати свої результати самостійно». Однак сам Байєр «опублікував близько 300 наукових статей за власним ім'ям у своїх лабораторіях в Берліні, Страсбурзі та Мюнхені». Припущення, що ці три обставини наукової та керівної діяльності Байєра мають певний причинново-наслідковий зв'язок між собою, не виглядає упередженим. До того ж, завжди були вчені, чий власний науковий доробок є досить скромним, але які керували низкою першокласних дисертаційних досліджень, що перетворилися на важливі книжки, жодна з яких не віддзеркалювала «політику партії», натомість відображала інтелектуальну чесність студента. Вихованці таких керівників зазвичай демонструють вражаючу гетерогенність; і принаймні в деяких випадках, справді доцільним виявляється запитання, чи виконував керівник, що так боявся втрутитися в природні процеси, достатньо критично функцію «повитухи» у процесі визрівання і з'яви новонародженого науковця-автора. Адже Сократ як «повитуха», зрештою, брав на себе обов'язок розрізнення між «марою і лжею» та «життєздатним і істинним» плодом, і стежив, щоб перше не отримало розвитку.

Зовсім інший образ наставника знаходимо в метафорі д-ра Віктора Франкенштайна – персонажа раннього твору Мері Волстонкрафт Шелі (1818). Як зазначав його підзаголовок, «Сучасний Прометей», – книгу надихнула класична міфологія; її сюжет достатньо знайомий, щоправда, більше за кінострічкою, ніж власне за книгою. Відкривши секрет життя під час дослідження в Університеті Інгольштадта, Віктор Франкенштайн сформував із кісток мерця квазі-людську істоту, «жахливу й відразливу», але дуже сильну, яка, раптом зненавидівши свого творця, вбиває наречену і брата Франкенштайна. Темою твору, деякі місця якого дозволяють вбачати в її авторі фактично попередника Фройдівського «Мойсея та монотеїзму», є гостра ненависть і бунт монстра-креатури проти вченого, які не могли не призвести до смерті обох в Арктичній пустелі. Трагічний гібрис д-ра Франкенштайна, в певних аспектах дотичний до топіки божевільного вченого, значно вплинувши на формування сучасної наукової фантастики, отримав іронічний поворот: у сучасному вжитку ім'я «Франкенштейн» зазвичай докладається до творіння, а не до творця, чия ідентичність розчинилася, таким чином, у славі Адама, якого він нагородив даром життя.

Придатність метафори д-ра Франкенштайна до досвіду деяких керівників драматично унаочнюється діяльністю тих академіків ХІХст., чії власні книги сьогодні здебільшого забуті, відігравали роль *Doktorvater* стосовно “Боговбивць” того століття: Маркса, Ніцше і Фрейда. Ніцше в багатьох аспектах найцікавіший з цих трьох. Його *Doktorvater* був ушлявлений філолог і дослідник Плавта, видавець *Priscae Latinitatis Monumenta Epigraphica*, а отже, засновник Берлінського *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Фрідріх Вільгельм Ричль. Перелік учених та книг, що вийшли з семінарів Ричля в Бонні, а згодом у Лейпцігу, вражає: Георг Курціус, Іне, Шляйхер, Бернайс, Рибек, Лоренц, Вален, Гюбнер, Бюхелер, Гельбіг, Бендорф, Ризе, Віндиш – та Фрідріх Вільгельм Ніцше, що навчався в нього і в Бонні, і в Лейпцігу. Коли Ніцше було лише 24 роки, Ричль писав про нього: «Хоч і багато я бачив за ці 39 років юних обдарувань, що розвивалися під моїм наглядом, ніколи ще я не бачив молодого людини ... яка б досягнула зрілості так рано, як Ніцше ... Його внесок [мається на увазі публікація в журналі *Museum*] – найперший, що я приймаю від дослідника ще студентського віку». Серед студентів Ричля Ніцше майже напевно був єдиним, хто отримав свій ступінь (у Базелі в 25 років) без захисту дисертації і хто здобув посаду викладача без традиційної другої книги, *Habilitatrationsschrift*. Що він написав натомість, так це «Народження трагедії з духу музики», опубліковане ним 1872 року, через три роки після отримання професорської посади в Базелі. Ще у 1868 р. Ніцше змальовував філологічну вченість як «всю цю кротячу справу, надуті щоки й сліпі очі, захоплення з приводу впійманого хробака і байдужість до справжніх і невідкладних проблем сучасності». «*Die Geburt der Tragodie*» не можна звинуватити в причетності до філологічної вченості, бо її справжнім *Doktorvater* був взагалі не Ричль, а Вагнер. Філологи ж, в особі молодого Ульріха Віламовіца-Мелендорфа у трактаті під саркастичною назвою «Філологія майбутнього», заходилися відлучати Ніцше від філологічної спільноти. Ричль усе ще удостоюється маленької статті у *Micropaedia* нової *Enciclopedia Britannica* (на противагу значній статті про нього Джеймса Сміта Райда в одинадцятому виданні, де зауважено, що «світові в цілому Ричль був найбільш відомий як філолог-класик» і де навіть не згадано про Ніцше); але перше з двох перехресних посилань вказує на Ніцше як «його протеже», а посилання на Плавта немає взагалі.

Якщо справжнім *Doktorvater* юного Ніцше був Рихард Вагнер, то Вагнер уособив ідеальну метафору керівника науковців, що публікуються, і самої ідеї університету, в центральному персонажі «*Die Meistersinger von Nurnberg*», Гансі Заксі, історичній особі, що постає в опері покровителем шляхетного юнака Вальтера фон Штольцинга. В цій ролі він має завдання спрямувати, та не зруйнувати несформований талант юного Вальтера. Без дисципліни обдарування Вальтера являло анархію: «я навчався співу в лісі, де птахи мені співали», проголошує він. У Бекмессера, навпаки, дисципліна без обдарування поставала, за його готовності «занотувати будь-яку хибу, велику чи малу», академічним педантизмом. Але Закс, у відповідь на заяву Вальтера, що він «спасений буде і без звання магістра», виголошує свій завершальний монолог: «Не зневажай, кажу тобі, магістрів, і їх майстерності віддай належну шану!» Адже лише за допомогою творчого докладання їхньої дисципліни до природних здібностей, – за допомогою того, що Пітер Мідовер назвав «критично темперованою уявою», – може виникнути безсмертний твір мистецтва (чи безсмертна наукова публікація).

Проте а ні індивідуальна видавнича діяльність університетської кафедри, а ні підготовка науковців-авторів не є достатніми для виконання університетського видавничого обов'язку розповсюджувати знання. Сам університет має завдання поширювати результати досліджень і власних професорів та аспірантів, і міжнародної наукової спільноти в цілому. Хоча багато можна сказати про університетське видавництво як самостійну організацію, що я намагався зробити в іншому місці, тут я хочу зосередитися на зв'язку місії університетського видавництва з місією самого університету, зв'язку, що сягає початків книгодрукування. «Університетське видавництво, – як зазначив Вільям Рейні Гарпер, перший президент Чиказького Університету, під час його заснування (та одночасного заснування його видавництва), – являє органічну частину університету». І навпаки, як зазначив у статті на честь п'ятдесятої річниці цього видавництва Гордон Дж. Леїнг, «можливо, немає кращого показника справжнього характеру Університету, ніж каталог його видавництва». Це визначення поступово розповсюдилося по інших університетах, так що, знов цитуючи Джорджа Пармлі Дея з видавництва Єйлського університету, «найбільш цікавим

здобутком у їхній короткій кар'єрі постає усвідомлення всім університетом, що публікації видавництва складають сьогодні настільки ж суттєву частину Єйла, як і факультети, що готують студентів, і настільки ж незамінну для інституції в цілому».

Університетське видавництво – це один із найбільш дієвих механізмів, за допомогою яких університет може уникати водночас двох постійних загроз: загрози перетворення університету на музей чи навіть на мавзолей, місце, де хибні ідеї померлих учених знаходять собі вічний спочинок, або ж, за виразом Ньюмена, цитованим вище, місце «бальзамування мертвого генія»; але водночас і протилежної загрози, що дослідження і публікації вчених постануть мінливими, як модний одяг, у разі, якщо і наука, і викладання підуть на поступку тому, що Ньюмен назвав «ефектністю» (I.pr.). Університету належить мати механізми імунізації не лише від «руки мерця» з минулщини, а й від «руки мерця» з сучасності. Те, що лорд Ектон сказав одного разу щодо вивчення історії, можна, ба навіть більш доцільно докласти до університету як цілого (включно, звісно, з дослідженнями, викладанням та виданням з галузі історії): «Історія має бути нашим рятівником не лише від надмірного впливу інших часів, а й від надмірного впливу нашого власного часу, від тиранії середовища та від тиску тієї атмосфери, якою ми дихаємо». І все ж водночас університет має навчати своїх підопічних з усією відповідальністю брати участь у тому єдиному історичному періоді, в якому випало жити кожному з них.

Каталог університетського видавництва засвідчує, що «програні справи» і «непопулярні імена» зазвичай знаходять свою Вальгалу в книжках, і потреба йти на цей ризик в ім'я науки від імені університету в цілому є однією з причин того, що університет і університетське видавництво мають враховувати, що «цю роботу можливо виконувати, лише наважуючись на фінансові збитки». За значно меншого інвестування, університет інколи може зробити набагато більший внесок, фінансуючи серію книг, аніж призначаючи професора чи навіть підтримуючи аспіранта. Приміром, навіть університети, що не мають богословського факультету або кафедри релігієзнавства, ба й насамперед такі університети, можуть віддати належне науковому вивченню релігії за допомогою своїх видавництв, чії публікації можуть отже втілити вислів, що релігія надто важлива, аби лишати її теологам. Наукова видавнича

діяльність – це наочний приклад того, що університет часто може здійснювати за допомогою свого видавництва такі проекти, які він не береться навіть спробувати втілити за допомогою своїх лабораторій. І навпаки, наукова видавнича діяльність інколи унаочнює проблеми, яких зазнає університетське видавництво, що наважується працювати з галузями, не представленими належним чином на відповідних кафедрах чи в лабораторіях. Публікації видавництва можуть також слугувати пробними каменями в тих галузях думки чи науки, які університет ще не готовий ввести в коло своєї академічної діяльності. Університет не гарантує довічне утримування книзі, яку він видає, отже якщо вона виявиться непридатною, її помилки завжди можна пустити в непам'ять – чи розпродати зі знижкою. В обох випадках університет продовжує покладатися на своє видавництво, допомагаючи йому визначити свою місію та свою належну «справу».

Ця місія дедалі більше набуває планетарного масштабу, мірою того, як університет шукає першу-ліпшу можливість пристосуватися до своїх міжнародних обов'язків. І все ж, вивчення і знання інших мов досі перебуває в занепаді в цілій системі американської освіти, включно з американським університетом. Школам, коледжам та університетам, якщо вони переглядають стандарти вступу та оцінювання, життєво необхідні реформа вивчення мов і стимуляція усвідомлення, що ситуація суто монолінгвістичної письменності освічених верств, включно з деякими фаховими науковцями, потребує невідкладних змін. Виходячи з найбільш прагматичних і водночас найбільш ідеалістичних засад, суспільство має вимагати від своєї освітньої системи, щоб вона спрямовувала представників наступного покоління, допомагаючи їм трансцендувати особливості власної культури в ім'я людства. Це щодо емоційних закликів до «культурного розмаїття», які, я маю визнати, звучали би більш переконливо для мене, якби більше людей, з тих, що їх виголошують, узяли на себе труд вивчити кілька мов, окрім власної. Для університету потреба вивчати мови досі пов'язана з серйозними ускладненнями. Адже він відданий принципу, що вдосконалення знання через дослідження й поширення знання через викладання доповнюють одне одне. Тому університету складно впроваджувати масштабні програми викладання мов студентам, якщо ці програми не матимуть аспірантського відповідника, а отже, не дозволять призначати

талановитих науковців професорами. Та все ж викладання, засноване на науці, не може обмежуватися галузями, в яких університетові поталанило мати аспірантуру та дослідницький персонал.

Допомога у вирішенні цієї проблеми – це один з найбільш значних внесків, які може зробити для університету університетське видавництво. Набагато більш систематичним і ґрунтовним чином, ніж будь-коли, університетське видавництво має збирати наукову літературу, зрозумілу для студентів, щодо розмаїтих культур та субкультур земної кулі, а також визначати дослідників, яким можна доручити заповнення лакун у цій літературі. Через книжки, і дедалі більше через менш традиційні засоби, університетське видавництво повинне зробити результати дослідження приступними для студентів та колег з інших закладів. Ідея університету, за якою викладання і дослідження доповнюють одне одне – правильна; проте це не обов'язково передбачає, що вони завжди мають концентруватися в одному місці, а лише те, що викладання має ґрунтуватися на дослідженні. На особливу увагу заслуговує справа перекладу, в якій університетське видавництво має і можливість, і обов'язок ставати на чолі всієї спільноти, що публікується. Переклад і поширення результатів дослідження через наукові публікації вкупі складають фундаментальне покликання університету, але університет не в змозі реалізувати це покликання без університетського видавництва. В цьому сенсі, і не лише в цьому сенсі, справедливо сказати, словами Гордона Дж. Леїнга, цитованими вище: «немає кращого показника справжнього характеру Університету, ніж каталог його видавництва», – так що «ідея університету» залежить також і від «ідей» університетського видавництва; а «справа університету» залежить від поширення знань через видавничу діяльність.

Переклад з англійської: *Дарина МОРОЗОВА*

ПРИМІТКИ

¹ X, 7, 1177a [скорочений переказ – прим.пер.]

² в оригіналі гра слів: arbitrary rule – “довільне правило”, але також “тиранічна влада”.

³ Webster's Collegiate Dictionary.